

skega čustva iskana višja resničnost. Ta njegov svet ni katoliški, marveč na krščanski podlagi zgrajeno lastno versko doživetje. In ker je to doživetje pristno, je tudi iz njega izvirajoča Vodnikova lirika pristna. Če pa se je v kateri njegovi zbirki ta pristnost v celoti in v vsej globini pokazala, se je ravno v *Glasu tišine*. In če nam je to čustvovanje in doživljanje tuje, ga še ne smemo zavračati kot zlagano v lirskem smislu. Globoko in resno prikazovanje doživetja osebnih problemov je lahko celo zelo dragoceno za bralca, mu vzbudi vrsto neizživetih občutkov, če odmisli vse transcendentalno, ki pa vsaj v tej Vodnikovi pesniški zbirki ni vsiljivo podano.

Če pa je Vodnikova miselnost naši dobi tuja, ji ni tuja njena oblika, njen metaforični izraz. Slovenska poezija spet vse bolj prehaja od konkretnega izpovedovanja v posredno, metaforično. In med mlajšimi pesniki se je očitno marsikdo učil pesniškega izražanja tudi pri Antonu Vodniku.

Po vsem, kar smo povedali že med pisanjem in po splošnem vtisu, lahko trdimo, da je zbirka Antona Vodnika resen plod njegovega dolgoletnega pesniškega snovanja, ki se je morda prav v tej zbirki šele izkristaliziralo. Vodnikov pesniški svet, odnos do sveta in človeka, je bil že od nekdaj poduhovljen in take narave, da je pri mladem človeku nekako tuj in nenavaden, težko pa dokončno doživet. Izbrusil se je lahko le ob dolgoletnih izkušnjah in ob doživetjih, ki jih prinesejo spoznanja zrelih let. Tako se zdi, da je Vodnikov pesniški svet šele v tej zbirki dobil polno doživljajsko podlago in s tem postal bolj stvaren, pristen in utemeljen. Zato bo vkljub odmaknjenosti od današnje življenjske stvarnosti prenekateremu bralcu nudil bogata pesniška doživetja.

Jože Koruza

BORIS PAHOR, NA SIPINI

Pahor ni pisatelj, ki bi ga mikale fabulativno razgibane situacije; v ospredje pričujočih novel tako zelo zavestno stavlja »probleme«, da je namen njegovega pisateljstva jasen: razodeti nekatere svoje poglede na človeka in svet. Ta namen ni sam po sebi v ničemer negativen in ne predstavlja nikakršnega estetsko manjvrednega elementa; umetnost je vedno bila izraz individualnih spoznanj o človeku in družbi, pa najsi so se tega tvorca zavedali ali ne.

Toda šibkost Pahorjevega pisanja je, da skuša zavoljo idejne zamisli dati dogodkom drug in globlji pomen, kot ga objektivno imajo. Vzrok temu neskladju je iskati v tem, da so Pahorjevi nazori pogostoma nekoliko intelektualistično abstraktni in nimajo varnega potrdila v življenju samem.

Prav ta razkorak pogostoma zastira pristnost avtorjeve vizije in hromi njeno umetniško prepričljivost. Namesto da bi idejni kontekst sproščeno in nevsiljivo izžareval avtorjev intimni svet, Pahor pogostoma prek junakov komentira življenjske pojave, ti pa kaj radi izpodbijajo in demantirajo prav te pisateljeve sugestije.

Sicer pa nam bo že kratka preiskava idejnega tkiva nekaterih za Pahorjevo pisanje značilnih novel razkrila njegove nevalgične točke.

V noveli *Umor nedolžnih otrok* prikazuje pisatelj usodo mladega slovenskega fanta, mobiliziranega med drugo svetovno vojno v italijansko armado. Zavoljo dekleta je dezertiral in dobil zato nekaj dni pripora. Situacija, z

umetniškega vidika dovolj brezpomembna, toda pisatelj je hotel vnesti prav v to snov pomembno problemsko žarišče.

Rad bi bil nečesa kriv, izjavlja junak v zaporu. Ta nenavadna želja se stopnjuje do take mere, da se ga pollašča skoraj sadistično veselje tudi tedaj, ko bi mu dekle ob splavu skoraj umrlo. Vse to zavoljo nenavadne logike, da bi si s krivdo, ki da jo ima lahko le svobodna človeška osebnost, dokazal, da je živ in neodvisen človek, zakaj prevzela ga je misel, da je kot Slovenec zaznamovan in obsojen na mrtvo negibnost. Nekoliko nenavadna in ne prav razumna je ta misel: prav med vojno je bilo nešteto možnosti, da je človek v dejanju izpričal svoj nazorski svet in mu ni bilo treba takih špekulativnih kombinacij za dokaz svojega obstoja.

V tem izkrivljenem doživljanju junaka bi utegnilo biti kvečjemu nekaj patološkega, umsko bolnega. Toda avtor je drugih misli: ti kompleksi naj bi bili kompenzacija narodno manjvrednostnih občutkov, saj junak pravi in avtor mu verjame, da je eden od stotisočev Slovencev, eden od živih mrličev. Nacionalna zapostavljenost naj bi ga prizadela celo v njegovi najbolj intimni sferi, v erotičnem doživljanju. Nikdar da ne bo tak kot drugi, pravi, zakaj natanko da ve, da so bila doživetja v mladosti tista, ki so ga ohromila: zapostavljanja v mladosti, ki jih je doživel kot slovenski otrok, so bila usodna za njegov značaj. S tem kajpada ni rečeno, da bi psihologija takega človeka ne utegnila biti zanimiva, le da si ta za dokaz svoje manjvrednosti izbere nenavaden podatek: nikdar ne bo tak kot njegov tovariš, ki je imel seksualno razmerje z lastno sestro.

Za Pahorjevo razmerje do junakov je značilen tudi njegov odnos do druge nastopajoče osebe, do stražnika Maksa. Tudi ta je Slovenec in izpoved njegovega sonarodnjaka še poglobi njegov resignirani pasivizem: notranje strit in brezmočen odpotuje na grško fronto.

Pahorjevi junaki niso ničesar krivi, njih usoda je vnaprej določena, ker so slovenske krvi. Za nič moralno ne odgovarjajo, vsa odgovornost je izven njih, zunanje sile določajo neusmiljeno njih življenjsko pot. Namesto dejavnih ljudi, ki si v okviru možnosti lahko izberejo in tudi z voljo pribore življenjsko pot, na kateri lahko uveljavijo vse, kar je pozitivnega v njih, avtor z neko grenkobo idealizira prav brezmočne, fatalistične junake in tako ustvarja neko nepristno in pogostoma celo zlagano življenjsko atmosfero.

Ni nezanimivo, da se idejna konstrukcija te novele kaže celo v stilu. Pahor je nedvomno resen pisatelj, ki ne daje v tisk kar prvega rokopisa; njegov slog kaže samokritično zavzetost, vendar je kljub temu pogostoma abstraktno stiliziran z mnogimi elementi konstrukcije in narejenosti. Naj navedem mimogrede le dva primera: »In Maks je vedel, da jetnik ne čaka, da bi mu njegove besede prišle v zaokroženi prostor gluhe zazrtosti...« in: »Ker zaveda se, da ga obkroža zahrbtna nevarnost v razklanosti, ki se je izpahnila v zoprno spako.«

Novela *Na sipini* spet osvetljuje Pahorjevo posebno razmerje do življenja. V ospredju pisateljeve pozornosti je usoda tržaškega Slovenca, ki si spet nismo na jasnem o njegovi moralni podobi. Podatki, da je bil v zaporu, še niso dovolj prepričljiv dokaz za njegovo resnično revolucionarno življenjsko vodilo, saj se mora le-to izpričevati predvsem v plemenitem, humanem odnosu

* Boris Pahor, *Na sipini*. Slovenska Matica. Ljubljana 1960.

do soljudi. Toda junak le medlo in vneto moralizira, veljavo njegovih pogledov pa na mah ovrže življenjska praksa, ki ga postavi v čudno luč: sam je bolešno občutljiv v ljubezenskih zadevah, brez predsodkov pa zahaja v javno hišo, vsekakor najbolj odurno obliko eksploatacije. Pri tem ga prav nič ne opravičuje ganljiva storija, ki je nastala po naključju med njim in dekletom in ki je — mimogrede povedano — njena verjetnost izrazito dvomljive narave. Seve, če bi avtor hotel upodobiti le živega človeka, v katerem so strnjeni bregovi dobrega in zlega, bi ti pomisleki koj odpadli, toda pisatelj se z junakom solidarizira in motri življenje iz njegovega zornega kota.

Pahor si pogosto o kvalitetah svojih junakov ni povsem na jasnem in mu je njih prava narava prikrita. V njih je često zaslediti sprenevedajočo se, napihnjeno pozo ljudi, zagledanih vase, ki se jim zdi vse, kar je v zvezi z njimi, nadvse pomembno in ki obračajo vse okoliščine brez predsodkov v svojo korist; za velike dileme jim manjka intelektualne sile, predvsem pa življenjske strpnosti in širine. Namesto da bi se avtor ob nekaterih votlih tiradah npravstveno brezpomembnih ljudi ironično nasmehnil, jih skuša obdati s tragično atmosfero; tako nastajajo notranje neskladnosti, značilne za podobo marsikaterih Pahorjeve novele.

Hipertrofiranje, predimenzioniranje moralne vrednosti nastopajočih oseb je v tesni zvezi z neko preosebno »intimnostjo«; ni težko ugotoviti, da vidi pisatelj v marsikaterem junaku ideal lastnega jaza, postavljenega v najrazličnejše življenjske preizkušnje. »Izpoved« v tem smislu je kajpak dvomljive veljave. Pisatelj mora s suvereno kritično avtoriteto stati nad življenjskimi pojavi in mora imeti trezen, nepodkupljiv razgled nad moralnimi sorazmerji, ne pa da pristransko kroji življenje v korist svojih junakov.

O Pahorjevih faktografskih opisih nacističnih grozodejstev med drugo svetovno vojno pa lahko nasprotno rečemo, da se je avtor v njih izmaknil kakršnemukoli pomembnemu etičnemu konfliktu in so njegova življenjska spoznanja omejena na minimum: na gol upor in protest zoper organizirano zlo in nasilje.

Naj se zdi paradokсно, toda prav na prvi videz skromna novela *Momi* se mi zdi pravi dokaz za Pahorjevo umetniško silo: tu je brez intelektualističnih pretenzij izjemno plastično upodobil lik »malega« primorskega človeka, ujetega v precep socialne in narodnostne problematike, hkrati pa razodel svoj pravi, resnični in nezasenčeni humanizem. Prav zato je ta novela najboljša v Pahorjevi zbirki in nemara ena izmed najlepših v slovenski povojni prozi sploh.

Marjan Brezovar

GLEDALIŠČE

JOŽE JAVORSEK, HARLEKINOV PLAŠČ

Spričo dejstva, da je slovenska strokovna gledališka literatura doslej obsegala zgolj nekaj fragmentov in krajših poglavij iz gledališke zgodovine, raztresenih po raznih revijah, in nekaj drobnih knjižic spominov, izpovedi, praktičnih navodil in izkušenj izpod peresa posameznih režiserjev ali igralcev,